

PO ĮPRASTU RŪBU

Jonas Strielkūnas tarp savo kartos poetų turbūt pats nuosekliausias tradicionalistas. Kone visi jo eilėraščiai parašyti simetriškais ketureiliais, lygia silabotonika. Nepretenzingą formą iš pradžių atitiko ir kuklūs poetiniai užmojai. Jo eilėraščių erdvę sudarė kasdieniška žmogaus aplinka:

Vieną langą sienoj prakerti

Ir žinai, kad čia gyvensi.

Tai vadinasi – rasti paskirtį,

Savo erdvę, savo slenkstį.

Ketureilio „narvelis“ J. Strielkūno eilėraščiuose nedaug ką pakito, tačiau poetinė erdvė žymiai prasiplėtė. Jos matmenys – nebe kambario sienos, o „atsidaręs dangus“, sureliatyvėjusi laiko riba („Pamiršti, kad buvai ir esi savo metais aptvertas“). Buities uždarumas ne empiriškai konstatuojamas, o problemiška svarstomas, iš jo veržiamasi.

Kaip daugeliui lietuvių lyrikų gamta J. Strielkūnui yra gailus išgyvenimo šaltinis. Pasikartojančius jos ciklus („Dangaus tekinytis / žvaigždynus karališkai suka“, „Kokie linksni / Tie spinduliai, kaip stipinai / Aukštyn metus iškeldami“) ieškoma amžinybės iliuzijos. Žmogaus būties baigtinumą atsveria giminytės su gyvuojančiu pasauliu jausmas –

Palaimink, Motina Gamta,

Mes nebebūsime vieni –

Su amžinąja visata,

Su kregždėmis pašelmeny...

Gamtos ir žmogaus paralelizmu grindžiama dauguma J. Strielkūno metaforų – ar įrėžtų staigiu brūkšniu („Tik pralekia mergaitės antakiai – / Kregždė – aukštoj mėlynėj“), ar išsiskleidusių poetiniu siužetu („Dangus raudonas tarsi bruknių biržė, / Ir mamos renka uogas danguje“). Folklorinės personifikacijos įveda į „fantastiškai paprastą kraštą“, kur liepsnojantį vasaros vakarą „ieško geras, jau pamirštas milžinas savo krašto, seniai nukariauto“, kaip apšmeižti angelai sklendo šikšnosparniai, kur lauką saugo barzdoti akmenys, švenčia vidudienio iškilmes žaliasis girių karalius, užia nykštukiškos žiogų girnos, „dainuoja vilkai lopšinę baltiems skruzdėlynams“.

Kiek idilišką pirmapradės gamtos poetiškumą vėliau nustelbė dramatiškesnės pajautos. Akistatoje su žmogum gamta pasirodo ne tik guodžianti, bet ir negailestinga, žiauri, grėsminga. Santarvė brandina konfliktą, už idilės atsiveria gyvybės ir mirties grumtis. Peizaže išskiriama tai, kas silpna, neapsaugota – žiedas vėjuotą rudens dieną, gelė viesulo sūkury, rūstaus vandens plakamas paukštis nepritegta galva. Žmogiškoji folklorinio paralelizmo šaka, atsiskyrusi nuo gamtiškosios, tampa savarankišku siužetu su savo priešpriešom ir vingiais, metoniminėmis asociacijomis (eil. „Nudainavo baltas vėjas“). Į vaizdą įsirežia disonansas, nesueinančios linijos visumą daro nevienareikšmę.

Jau pirmajame rinkinyje *Raudoni šermukšniai* (1966) daiktai traukė J. Strielkūną „pirštų atspaudais“ – kaip žmogaus likimo ženklai. Bet detalai aprašyta buitį kartais ir varžė išgyvenimo raišką. Vėliau buitį ir mintį vienovė dažnai suardoma. Daiktai išplėšiami iš kasdieninės aplinkos. Reikšmingai poeto kalbai nereikia išorinio didingumo. Kaip lygūs dydžiai susitinka virpanti vėjyje žvaigždė ir balanės liepsna, nurudęs rudeninis dangus, skylėti debesys ir pilkos pelės, tamsiam aruode skaičiuojančios baltus grūdus (eil. „Rudas vakaras“).

Gimtojo krašto viziją J. Strielkūno eilėse gali lydėti patetiška didybė (pagonybės mitai, sukilėlių laužai, požemiuos kalinta revoliucijų dvasia), retorinis prašymas įrašyti ant kapo akmenis Lietuvos vardą (eil. „Lietuva“). Bet mintis apie žmogaus, suaugusio su gimtuoju kraštu, nemirtingumą įtaigiai išreiškta ir pusbalsiu –

O gal ir nebuvo nei to, anei šito.

Tik saulės ranka ant akmenis parašyta,

Kad šičia ilsėjosi tas arba ta.

Gale – težiūrima paukščiui data.

Ir niekas tų datų nei žino, nei mini.

Tik jaučia, kad akmenio vardas – Tėvynė.

Ateina, pasėdi ant šito akmenis.

Ir miršta. Ir tiki, kad amžiais gyvens.

„Tėvynė“

Užtenka kelių lakoniškų detalių, kad abejingos gamtos fone atsiskleistų „pirmosios kartos nuo žagrės“ drama:

Tik žmonės prisimena žmones.

Gamta sentimentų nemėgsta.

Ant kuolo kepurę užmovęs,

Piemuo iškeliavo į miestą.

O tiltas nė vieno neklausia,

Kur nuveda smėlis per kalvą.

Ir nemini niekad kaliausė,

Kas pridengė smailą jos galvą.

Ir krūmai, sustoję nelygiai,

Po pusšimčio metų nesvarsto,

Kam veža iš tokių tolybių

Dar vieną kasdienišką karstą.

„Vėl ganosi Jaučio žvaigždynas“

Negudrią piemens istoriją eilėraščio ekspozicijoje nebanaliai įprasmina kosminis cikliškumas. Labai dažnai nuo visumos, būties einama prie buities, atskiro įvykio – „Ir žodis, šviesią kaktą prisidengęs, / Prastuolio rūbais eina pas kitus“. Pilką, šiurkščiarūbę poetas regi ir gimtąją šalį. Žemės ir žmogaus ryšį liudija ne iškilmingi meilės prisipažinimai, o bendra likimo našta, kai tampa „dangus nesunkus“ ir „švelni ta šiurkščioji paklodė, / Kurion suvynioji tu savo vaikus“.

J. Strielkūno poezijos žmogui tvirtybės teikia tautos praeitis. Dabartinių Trakų peizažą (įmigusios valtys, gaidgystės, geležinkelio bėgiai) sudrumsčia istorijos atgarsiai. Į ežerą grįžta pilies kareiviai, „tebeaidi nugriuvusių šimtmečių trenksmas“, „sulaužytos ietys iš žemės vėl pradeda dygti“. Po atsidariusiu dangum gyvenimą pratęsia legenda. Vietovardžio etimologija („Gelažiai“) pažadina praeities gaisrų, kalamo ginklų plieno regėjimą, byloja apie amžių ryšį. Prie užpustyto Neringos kaimo – sustingusio smėlio laikrodžio – amžių išmintimi tikrinamas savasis teisybės ir doros supratimas. Praeities vaizdus persmelkia etinis vertinimas – mintis apie atsakomybę, kaltę.

J. Strielkūną istorija traukia ne romantine šlove, o dramatismu, lūžiais, priešinimusi. Būdingos eilėraščio savybės – dramatiškos fabulos spyruoklė, epinio pasakojimo elementai, folklorinės baladės atributai. J. Strielkūnas yra vienas iš nedaugelio lietuvių poetų, plėtojančių istorinės baladės žanrą. Bet kanoniškos baladės rėmai ir jam ankšti. Vertinimas nurungia aprašymą. Atsisakoma nuoseklus fabulos plėtojimo. Eilėraštis veikia ne tiek pasakojimu, kiek intonacija, elipsėmis, istorijos schemas griaunančiu alogiškumu.

J. Strielkūnas moka priartinti praeitį įsimenančiu literatūriniu siužetu. Tačiau jis geba atsiverti jai ir tarsi apeidamas literatūrą, poetiškai ją atgaivindamas. Šitaip eilėraštyje „Ruduo Seinuose“ per buitines smulkmenas atsiskleidžia vyskupo ir poeto Antano Baranausko drama. Šitaip, atrodo, sąmoningai priešinantį literatūros uždaramui, atsiranda eilėraščiai „Iš nebaigto ciklo“, nesujungti jokio loginio motyvavimo. „Nematomas ošimas žalio klevo“ gražina Adomo Mickevičiaus žingsnių aidą, prabyla seniai sudegę raštai, apsuptoj viduramžių tvirtovėj kartojasi meilės ir kraujo ryšys. Žmogus stovi „prieš amžius nuogas“, paliudydamas savo apsisprendimą sąžine ir gyvenimu.

Rinkinyje *Varpo kėlimas* (1978) praeitį ir dabartį, buitį ir būtį suartina kūryba – pasipriešinanti laiko tėkmei, suglaudžianti amžius. Poetine problema, tampa žodžio parinkimas, santykis tarp žodžio ir daikto, grožio ir gėrio. Iš skausmo ir liūdesio gimsta dar nebūto pasaulio grožis, ir realybėje nesutaikomų priešybių – meno tiesa.

Kūrybinis budėjimas, rūsti savistaba palaiko minties įtampą eilėraščių cikle „Naktiniai sodai“ Iš buitinto interjero (trobos kampai, tuščia sala, dulkinas kietis, lašai, barbenantys į stoglentes) čia išeinama į sąlyginę poetinės vaizduotės erdvę – fantastinis sodas, primenantis prarastos laimės mitą, likimo siūlą karpančios verpėjos, apokalipsinis angelas, griežiantis aukso dantimis. Tamsai, aklumui (Atėjo vakaras kuprotas, / Lazda išdūrė man akis“) priešinasi dvasios alkis, tobulybės ilgesys. Čia pat kuriamos ir, kad gimtų tiesa, vėl griauamos iliuzijos. Su negalia ir neviltim ginčijasi kūrybos balsas –

Ir nebeklausk daugiau, ar žinom

Tame apyaušry keistam,

Ką mes gyvenimu vadinom

Laike, be laiko prakištam.

Dainuok randuotą ar žieduotą,

Tačiau žinok – tik vienas jis,

Kvieslys, pakvietęs mus į puotą,

Ir sargas, metęs pro duris.

Praeis džiaugsmai, praeis pavojai –

Liks skonis laimės ir kovos,

O jei dainas išsigalvojat,

Kiti tave išsigalvos!

J. Strielkūnas nepraleido negirdom žodžio permainų dabartinėj lietuvių lyrikoj. Ritminė energija dažnai nebepaklūsta tramdantiems ketureilio kanonams. Sintaksinis ir ritminis skaidymas, sakinio ir eilutės, strofos riba nesutampa. Atsiranda ritminių peršokimų, pauzių, asociatyvinės įtampos.

Į eilėraščio vyksmą įsukamos tolimiausios sferos. Mįslingai susikryžiuoja trobos vidus (krosnyje dega ugnis, svečio pasitikt tiesiasi briedžio rago šešėlis, tamsioj kertėj dulsvuoja seni vestuviniai žiedai) ir dangaus horizontai (už atvertų durų – mirgėjimas žvaigždžių, „O virš trobų per naktį skraido / Paklydęs baltas debesis“). Per vėjo ir kalno, kerpių ir akmenų, miglynų ir gelmės priešybes atsiveria sielos peizažas. Meilė, vakaro daina susitinka su skambančia iš po žemių mirusių giesme. Į kosminį karnavalą („baltas debesio vaikelis / Skubėjo saulės pasitikt“, „Sėdėjo vakaras ant stogo, / Skvernus nuleidęs ant langų“) įsipina alaus įkaitintų senių ir vieškeliu važiuojančių čigonų balsai. Po žaibų čaižomu dangum, virš dirvų, virš bėgančio į ateitį kelio sklando siela – „lyg paukštė marga, / Kurią amžių vėjas aukštybėse varto“.

Vėjo įvaizdis, iškeltas į antrosios poeto knygos („Vėjas rugiuos“) antraštę, varijuojamas ne viename eilėraštyje– „vėjas palinkusiuos krūmuos“, „vyšnių vėjas“, „vėjų kova“, „Ir vėjas, įsikniaubdamas į šiaudus, / Pradėjo sunkiai, vyriškai raudot“. Kitas atraminis poeto žodis – akmuo, galintis būti namų (prieslenksčio, tarpuvartės akmuo) ar mirties atributu, ženklinantis gyvenimo dosnumą („Vėl kaip vaikas džiaugsies, radęs / Baltą akmenį laukuos“), tampantis tėvynės arba kūrybos („Kai tas prakeiktas skystis rašalinėj / Pavirto akmeniu, kurį kasdien daužau“) sinonimu. Šiedu semantiniai poliai atitinka būdingą J. Strielkūno lyrikai prieštaravimą tarp netikėtumo, vienkartinumo ir pasikartojimo, pastovumo. Tai, apie ką pasakojama, vyksta tartum pirmą kartą, tačiau išlaikoma gyvoje atmintyje ir daiktų istorija – „nuo saldžiojo korio lig blėstančios žvakės“.

1971–1979